

Дім на горі

Автор:

Валерій Шевчук

Дім на горі

Валерій Шевчук

Шкільна програма #1

«Дім на горі» Валерія Шевчука – це роман-балада, який складається з двох частин***. Перша з них має однойменну назву і є історією поколінь, які жили у домі на горі і в долях яких спостерігалася низка загадкових послідовностей. Друга частина називається «Голос трави» і є збіркою оповідань, нібито написаних козопасом Іваном Шевчуком. Для роману «Дім на горі» характерна символічність і медитативність, твір є обов'язковою частиною шкільної програми. Найбільш відомими творами В. Шевчука є повісті «Птахи з невидимого острова», «Сповідь», «Око прірви», «Тіні зникомі», «Три листки за вікном» тощо.

Валерій Шевчук

ДІМ НА ГОРІ

Роман-балада

Частина перша

ПОВІСТЬ-ПРЕАМБУЛА

Розділ перший

СПОКІЙ

Хай буря в серці пана мого втихне!

Хай заспокоїться бог, якого не знаю...

З вавілонських молитов

1

«Тихий і незвичний спокій!» – подумав Володимир. Не був то спокій, що знав його досі: тиша квартири, моторозна тиша перед початком бою, тиша лісу, коли лежав у польовому шпиталі й дивився, як хитаються над головою і порипують величезні сосни. Тут відчував тишу первозданну, бо не була глуха; можливо, відчувалася так об'ємно, бо звуки гучали напрочуд владжено, світ раптом поширив і просторів для Володимира, тихе світло розлилося по ньому.

Ішов уздовж вулички, брук – тільки в нікчемних залишках, інколи розливалася на дорозі брунатна калюжа, скраю галасливо хлюпалися горобці: сонце впало на плесо, і калюжа раптом заграла й запромінилася гострими голубими спалахами. Горобці з шурхотом злетіли, покинувши в поросі мокрі гнізда; від найближчої хати долинув дзвін посуду, з іншого боку закудкудакала курка й загорлав півень. Ліниво звивався з димарів літніх печей струмчастий дим, і Володимир аж розвернувся, роздивляючись усе те.

У хвіртці виросла раптом молодиця з порожніми відрами, і він не зміг не задивитися і на цю молодицю: мала темні й величезні очі. Володимир поспішив, накульгуючи, далі, бо йому аж у голові запаморочилося – від незнайомки наче золотими хвилями заструмувало. Йому здалося, що ця вулиця – не просто шлях, який так собі кладеться, весь простір наповнювався тими золотистими хвилями, і чи від блимотливих калюж серед дороги, чи від повітря видалося йому, що шлях,

яким ішов, дивно запрозорів. Зрештою, попереду й справді заголубіло – лежала між городів та дерев тонка та звинна річка. Там далі витиналися горби, і вони раптом застрибали йому у визорі, аж мусив спинитися: запаморочилося – спадок по тому житті, яке лишалося за спиною.

2

Школа тяглася до косогору, знижуючись у цоколі; у крайньому її кінці, де були двері з великим навісним замком, цоколь пропадав; двір – утоптаний, трава обрамляла його тільки під стінами та парканом, паркан протрухлий, з численними щербками; зразу за школою – стрімка, кам'яниста, густо засипана жорствою гора, вище росли густі дерева, а з правої руки, трохи поодаль, витиналася важка, потріскана скеля.

Володимир обійшов двір, злякавши курку під каштаном, курка загаласувала й кинулася навтьоки, і чи був покликаний тією куркою, чи, може, з неба впав – виріс перед Володимиром широкоплечий бородатий дід. Володимир побачив його малі сині очі, і хоч дивилися вони насторожено, йому стало погідно від тих очей, бо цей колір невідступне супроводжував його сьогодні. В руці дід тримав кийка, мабуть, не задля підпори; Володимир усміхнувся до старого, виклавши в тій усмішці всю ту радість, якої зажив на цій вулиці, але це не розтопило замерзлі й такі насторожені очі, спалахнув тільки там блакитний полиск.

– Нема тут уборної! – вуркотів дід, загороджуючи Володимирові дорогу, хоч у кутку двору таки стояла розтріскана й розхитана споруда, у призначенні якої годі помилитися.

Володимир уже не міг стриматися й мусив засміятися до тих настовбурчених і тому смішних очей. Мусив сказати, що прийшов сюди на роботу і що отепер, розвів він рукою, все – володіння його, ба навіть і сам дід. Тоді дід почав танути на очах: ослабла рука, що стискала кийка, обличчя розм'якло і стало добродушно-нетямкувате, а очі зробилися тим, чим повинні бути: яскравим відбитком сьйва, що текло сьогодні щедро на землю.

Володимир показав дідові свої папери, щоб той зовсім йому повірив, а коли озирнувся, побачив, що з-за паркану сусіднього двору вистромилося із п'ятеро

дитячих голів. Усміхнувся, хоч ті й не подумали відповісти на привітання, відтак аж голову закинув – обійняло його раптом щастя!

Дід усе ще ворушив губами, читаючи його папери, і доки перечитав, Володимир устиг обдивитись і гору поза скелею. На скелі стояв високий худий хлопчак, схилившись, став через те химерно схожий на знак питання; над головою у Володимира зашелестів каштан, а під ноги впало кілька іжачкуватих плодів. Він побачив угорі за скелею майже потонулий у зелені дім, – хлопчак уже йшов туди по крутій кам'янистій стежці. Внизу, у жовтому піщаному ложі, лежала річка, і по піску ганяло двоє голих золотистих, як і пісок, дітей.

З

Галині руки топились по лікті в білій піні, і вона мимохідь подумала, що кілька років тому прала ще в дідівський спосіб, мочачи білизну в розчині попелу. Коло неї ріс великий каштан, а в ногах валялося кілька іжачкастих плодів. Над головою стелилося небо, яке вона найбільше любила, – купчасті хмари із білими химеруватими головами, а між них такий щедрий розлив, що тіло саме від себе наливається юною бадьорістю. Руки її звично ходили в піні й терли об дошку-терку; на порозі сиділа, скоцюрбившись, баба – дивилася майже безтямним поглядом і ворушила вустами. Помічала онуку серед двору, й поступово лагіднів та осмислювався її погляд, була Галя в ясно-синьому платті, а коли оберталася до старої, світила усмішкою: молоде її обличчя сяяло.

– Погідний випав сьогодні день, – сказала стара. – Набридли ці дощі!

Галя розпрямила біля балії, відчуваючи, як солодко ние в неї спина, і задивилася туди, де звивалася в глибокій долині річка. Там стелився засипаний рідкими деревами узвіз і стовбичило, як завше, кілька парочок. Притислися плечем до плеча й дивилися на далекі прирічкові краєвиди; там нижче корячкувате завмер підбитий ще у війну танк, і по ньому, як мурашва, лазили діти. Трохи далі витяглась, обведена щербатим парканом, школа, а на подвір'ї стояло двоє чоловіків.

– Куди це задивилася? – сумирно спитала від порога стара.

- Степан із кимсь біля школи.

- Пити хочеться, - сказала стара. - Чи б не подала ти мені, Галюню, води?

Відвела погляд від того щоденного краєвиду, щось зазвучало в ній: мелодія якась призабута чи жаль. Підійшла до старої, і та посунулася, щоб пропустити її.

- Таке маю враження, - сказала баба, - наче тепер і не літо...

Пила воду маленькими ковтками, раз у раз прикладаючи кварту до рота, й дивилася невідривне в далечінь, начебто й справді бачила там тіні осені.

Хлопець рипнув хвірткою і несміливо став на стежці.

- Я ластівку ледве не зловив, - сказав він. - Гарна така була ластівка!

Кварта в руках у старої затремтіла. Галя вже прала, і піна знову піднялася їй до ліктів.

- Чуеш, мамо! - сказав уже сміливіше хлопець. - Я ледве ту ластівку не зловив! Гарна була ластівка.

Баба відтрутила од себе кварту, і кілька крапель упало їй на кофту.

Галя повернулася до сина і згукнула вражено: хлопець був з голови до ніг вимазаний у глину.

- Де це ти так убрався?!

- Я ж тобі кажу: ластівку ловив.

- Ну, і де ж та ластівка?

- Полетіла, мамо. Але я теж полетів...

Стояв на стежці весь глиняний, розвів глиняні руки, і з глиняної голови поблискували тільки очі. Глиняним пальцем утер носа і хотів поправити глиняного чуба.

Галя пирснула, бо несла їй було дивитися на цього глиняного чоловічка. Затулилася рукою, вкритою білою піною, і хлопцеві стало любо на неї дивитися. Була така гарна й молода під тим сонцем! Зрадів, що мати така невимірне гарна, а ще більше, що покарання вдасться уникнути. Через те засміявся й сам, і ще яскравіше заіскрилися на глиняному обличчі його очі – блиснули в них сльози.

– Смійся, смійся! – озвалася з ганку баба. – Коли він шию собі зверне, не так іще засмієшся.

4

Володимир став на порозі свого нового мешкання. В потилицю йому дихав дід, і вони обдивлялися кімнату, наче бозна-яке диво побачили.

– Дошки звідси я заберу, – сказав сторож. – Вчительки тут, поки директора не було, кладовку зробили. Володимир присвиснув.

– Сарай нікому було звести, – сказав винувато сторож. – Ці парти я також заберу.

– Стіл хай лишиться, – сказав Володимир, протискуючись боком у кімнату. В кутку стояло старе іржаве ліжко, саме до нього Володимир і добирався. Боляче нила йому нога, і він сів, полегшено випроставшись.

Сторож потяг дошку, здійнявши хмару куряви.

– А речі ваші де, звиняйте? – спитав уже з дошкою на плечі.

– Отут! – Володимир плеснув по речовому мішку. Старий подивився на нього вражено.

– Я зараз допоможу, – сказав Володимир.

– Аз ногою у вас що? – спитав дід, тягнучи до себе вже другу дошку.

– Нема в мене ноги.

– Значиться, на протезі? – Старий поклав дошку на плече й озирнувся. – А хоч ковдра у вас е?

– Ковдра зі мною, – засміявся Володимир, плескаючи по кинутій на ліжко шинелі.

Встав, але зарізно, і йому заболіло. Одне вікно було завішене чорним папером, а друге так закіптюжилося, що краєвид за ним пливав у сірому тумані. Володимир скинув гачка і торсанув раму. Затріщала струхлявіла обклейка, чути стало, як десь у дворі дід кинув дошку і вона ляско плеснула. У вікно повіяло духом землі й недалекої річки. В хаті навпроти зарипіли двері, і в прочілі виросла висока постать. Жінка була така худа, що він аж зажмурився.

– Ви б посиділи, – сказав від порога Степан. – Я вже сам справлюся... З далекої, мабуть, дороги?

– З далекої, – обізвався Володимир і відійшов од вікна, бо та висока й худа з неймовірною цікавістю задивилася на нього.

– Давайте повиносимо парти! – сказав він старому. Вони витягли парту; жінка за цей час встигла вийти з двору й рушила через вулицю. Ступила в хвіртку, і очі її запалали гнівом.

– Що це за перетрубація, Степане? – спитала таким тоном, що вони нараз спинилися, як хлопчаки, і винувато опустили руки.

– Та це, Олександрє Панасівно, тее-то... директор, – сказав Степан сумирно і втер з чола піт.

Жінка спинила на Володимирові погляд, і він змушений був подивитися на каштан, безсилий витримати той блискучий потік.

– Він, Олександр Панасівно, й документа мені показав, – запобігливо сказав Степан. – Я хотів був до вас зайти, та пішли-от квартиру дивитися...

– Треба було зайти спершу до мене! – відрізала жінка.

Пройшла повз них, начебто й справді були вони в чомусь винуваті, і зайшла до директорського приміщення. Чоловіки тупали покірно слідом, керовані незрозумілою силою, що струміла від неї.

– Чого стали? – роздратовано повернулася вона. – Виносьте швидше цей хлам, і я тут приберу...

5

Високий сивогривий чоловік ішов неквапно берегом, спираючись на розкладний стілець. Перед ним поважно ступало з десяток кіз, Володимир побачив зі свого вікна розумне й шляхетне обличчя старого – і він, і кози немов пливли над зрізаним берегом. Чоловік був задуманий, і, здавалося, не він вів отих кіз, а вони його. Вряди-годи мекали, повертаючи писки до господаря, а що він не зважав, ішли далі, покиваючи. Здуті їхні вим'я були повні молока; велике густожовте сонце спинилося над найвищою горою, більшало й наливалося червінню. Кривава барва розтеклася по річці, і та раптом затріпотіла, замигтіла й заграла. Зрушена тією зміною, виривалася з води й підстрибувала притьма вгору риба – ковтала чудове і хмільне вино... П'яна й запаморочена, падала назад у воду і гуляла, крутилася й витанцьовувала риб'ячі свої танці. Кози йшли та йшли і чим ближче підходили до свого дому, тим млосніше й важче ставало їм нести розбухлі вим'я, зорки від того розпливались у їхніх очах і заповнювали очниці. Мекіт їхній під той час ставав також інакший, солодкий та прохальний, бо вже марилося їм та хвилина, коли до них доторкнуться ласкаві руки – віддадуть тоді набрану за день білу кров трави й листя. Червоний захід запалив у їхніх очах ще й по дві іскри, і доки догоряли, доти йшли вони, ведучи за собою задуманого і наче сліпого сиваня...

Темні ворота біля урізаного в косогір будинку стояли розчинені, і бовваніла в них кругла, сива й напрочуд ласкава бабуся. Спиралася на ціпок, а на ногах у неї були червоні туфлі. Дивилася лагідно й тепло, бо той чоловік, що підіймався

кам'яною стежкою, був у цьому вечірньому світлі як король із забутих казок. Кози мекали, поспішаючи до тої теплої й затишної постаті – саме про неї вони думали, спалюючи в своїх очах золоті іскри заходу, і саме її рук сподівалися, щоб позбутися солодкого тягаря...

Оточили її звідусіль, наче великі білі коти, і червоні їхні язики вискакували водночас з червоних ротів – лащилися вони до старої і раділи. Вона, однак, чекала, поки ступить у двір отой сивий король, котрий відстав і важко боров ядуху, – біле волосся спадало йому на плечі, а палиця-стілець подавалася вперед – спирався він на неї важко.

– Доброго вечора! – сказав він, проходячи у ворота. – Чи у тебе, Маріє, все тут гаразд?

– Все гаразд, Іване, – озвалася стара. – А в тебе? Він зачинив ворота, і ті з рипінням відрізали їх від того краєвиду, що лягав перед очі з гори. Сонце сиділо вже в недалекому клені і наче розчісувало гілляччям своє золоте волосся.

– Я, Маріє, чогось більше задихатися став, – сказав тепло сивань і задивився кудись туди, до горбів і до західного сонця.

6

Поки доїлися кози, він сидів на веранді, густо заплетеній крученими паничами, і щось писав у великій бухгалтерській книзі. Літери впливали з-під олівця химерні й кострубаті, заповнюючи листок від краю і до краю; Іван дивився на них через накладені на очі окуляри і чи від того, що навколо пахли квіти, чи, може, мав він такі окуляри, бачив між тих корячкуватих знаків зелену траву й струмок, чув шелест листя і спів невідомого птаха. Дивився на вигадливі лінії, які сплітали на землі світлотіні, і не міг надивуватися з їхньої гри та руху.

Марія в цей час доїла кіз. Сиділа посередині зарослого споришем дворика, і біле пахке молоко прискало в емальовану каструлю. Шумувало в ній та пінилося, начебто сік той із трави й листя, що його випили тварини за день, ще й досі нуртував. Кози позирали вряди-годи на господиню й чекали черги, а коли Марія

відпускала видоену, до неї притьма прискакувала друга. Старий позирав на них з-за окулярів, відриваючись на мить од писання: двір, наповнений білими тілами, зелена, аж соком прискала, трава, навдивовижу знайома й рідна жінка і сухий прискіт падучого молока – все це відбивалось у його окулярах, і, може, від того нового зображення, що випукло завмерло на його скельцях, бачив старий вже інше. Бачив землю, залиту зеленню й таким-от молоком, – витворювала білий сік і перетворювала його в молоко. Називав подумки знайомі трави, дерева та бур'яни, і ті приходили до нього. Кілька загулялих бджіл пили мед з кручених паничів, якими обросла веранда, – бачив незвично побільшені тіла цих бджіл і стежив, як у їхніх прозорих тілах працюють ледь видні насосики. Пульсували й ходили, наче важелі й шруби невідомої машини, бачив, як збирається в їхніх тілах мед, наче народжувався це плід. «Ось воно, їхнє молоко», – думав він, а там, серед двору, все ще обступали господиню нетерплячі кози, зводили вгору писки й благали, запалюючи червоні вогники язиків. Каструля доливалася – все це було залито вечірнім сьйвом у малинових півтонах; заспокоєні кози лягали серед двору і опускали втомлені голови. Старий на веранді розумів їхню втому – в їхніх очах довмирили останні іскри величного заходу: сонце вже розчинилося, мов пігулка, і розтеклося по цілому небі, запаливши його, як велетенське горнило.

Старий дописував останні слова, які народилися в ньому сьогодні, він писав про спокій вечірнього неба і про тишу, яка наливається вечорами у людські душі. Здавалося, він сам пасся цілий день, як і його кози, і набралось в нього того ж таки соку, яким багате все живе біля широкого вогнища заходу; може, тому, коли відкинувся на спинку лозового крісла, тихий жаль поплив йому із серця. Шкодував, що плід його такий блідий та мізерний, що він тільки йому доступний і промовляє. Олівець випав із його стомлених пальців. Сидів коло столу, заплющившись і змізернівши, зовсім так само, як звільнені від тягаря його кози. Марія зупинилася на вступі до веранди, несучи каструлю, повну зшумованого молока; вона побачила зовсім знесиленого дідуся, який сидів із заплющеними очима і з блідим, як те ж таки молоко, обличчям, – вмирили на ньому останні відблиски вечірньої заграви.

– Іване! – покликала тихенько. – Чуеш, Іва-а!..

Він розплющився, і вона зрозуміла, за що любить цього не зовсім збагненного чоловіка: очі його були зовсім такі, які бачила у першокласників, коли вперше сідали вони за парти і вперше засвічували погляд до вчительки, яка переступала класний поріг.

Володимир був ще й досі ошелешений від вихору, який несподівано залетів до його нового помешкання. Той вихор утілювався у високу й дивовижно худу жінку, яка, наче птах, прилетіла сюди бозна-звідки. Був це, можливо, й справді Вітер, котрий гуляв по полях та лісах, набравшись духу земного й сили небесної. Часом йому хотілося отак пожартувати: прийти й спантеличити когось, ставши жінкою чи ж чоловіком, а тоді дивні речі кояться там, де він спустився: рух там і сновидьга, заповзяття і неспокій.

Зараз Володимир сидить серед свого напрочуд просвітлілого мешкання, навколо починають плестися сутінки; Вітер прийшов був сюди із щіткою, із горням, повним білої глини, миттю обмахав почорнілі стіни й стелю, потім вимів сміття і вимів підлогу, ще потім настелив на стола стареньку церату, обтер ліжку, і за мить те ліжку освітілося латаною, але дивовижно чистою білизою. Через кілька хвилин скло на вікнах стало ясне й прозоре – Володимир тільки й міг, що розвести руками.

– Чим же я можу віддячитися? – спитав він.

– А тим, що не будете нам на голові сидіть, як директор, – сказала трохи загостро Олександра Панасівна і так гримнула за собою дверима, що Володимир остаточно повірив: гостював тут, у нього, справді Вітер, чарівний навійло-характерник. Йому стало тепло на серці, і відчував він те тепло потім ще не одну годину, сидячи серед казково омолодженого приміщення на єдиному розхитаному стільці. Крізь вікно вливалися пахощі вечірніх квітів; захід уже пригасав, а він не міг одвести погляду від тендітного й мерехкого світла – блідло воно на очах й покривалося синюватою млою. Червоне в тій імлі густо малиновіло, але й це тривало недовго: вже тільки невелика бордова смужка лежала впоперек неба, наче загублена Вітром червона хустка.

Олександра Панасівна погукала дітей, і Володимир здригнувся. Голос був різкий, трохи гортанний, і називав він одне, друге й п'яте ймення. Володимир мимохіть підійшов до вікна і побачив у срібних сутінках високу й худу постать – до неї збігалися звідусіль діти: одне, друге, п'яте. Оточили матір і закричали, замахали руками. Олександра Панасівна обійняла за плечі старших і повела їх до хати,

решта посунула за нею, а найменше, п'ятирічне, спинилось у дверях, озирнулося на світ, від якого ховалися, й заплеснуло за собою двері.

Дивився на той дім, так густо заселений дітьми, були в ньому відчинені вікна, і в них мигали дитячі голівки і вилітали раз по раз високі, дзвінкі голоси.

Не витримав свого затворництва, вийняв з речового мішка кілька банок тушковини, загорнув у газету й вийшов надвір. Зустрів його тут тихий легіт, заворушив каштановим листям, і впав під ноги недозрілий каштан. Так само впав під ноги недозрілий каштан і Галі, яка впорала хатню роботу і мовчки сиділа з бабою та сином на ганку.

– Мені здається, коли я помру, – сказала спокійно стара, – буде такий-от вечір й отака тиша стоятиме навдокіл.

– У нас завжди така тиша! – засміялася Галя. – І не треба, мабуть, бабцю, забивати собі голову думками про смерть...

– Сиджу цілими годинами сама, – мовила стара. – Скільки думок налазить у голову!..

– Про що ж ви таке думаете? – дзвінко запитався Хлопець.

– Я, дитино, думаю про все, – сказала стара й завмерла на мить, погасивши погляд. Сиділа темна й маленька, одне око їй сльозилося, рот трохи відслонився, показуючи пеньки зубів, і Хлопцеві здалося, що вона мусить знати бозна-скільки таємниць, оця його прабаба.

Ходила навколо ворухка і справді нерушена тиша, а в ній сюрчав один тільки цвіркунець. Це засіяло раптом Галину душу печаллю, такою ж чистою, як цей вечір, і голубою, як смужка на овиді. Підняла каштановий плід і почала сколупувати з нього шкурку. Всередині були світлі зерна, поклала їх на долоню й задивилася.

– Дай мені! – попросив Хлопець.

Віддала йому зерна, і він підкинув їх угору.

Тоді обізвалося з десяток цвіркунів, начебто й чекали того Хлопцевого сигналу, – засюрчали й заспівали.

– А мені часом здається, – сказала Галя, – що світ кінчається на цих горбах...

Хлопець присвиснув, йому уявилося, що здалеку, з тремкого і ще прозорого сутінку, проступила клубеняста постать в убранні мандрованця. Повернулася до нього й усміхнулася, змахнула палицею й поманила рукою.

Стара мовчала. Була темна й важка, сіра й нерушна. Лице її закам'яніло, а очі погасли. Дивилася морочно, як плететься над рікою сіра пелена смерку, і не бачила, здається, ні смерку того, ні річки. Зорила на темні, порослі ліщиною горби і не бачила їх. Бачила тільки маленький клаптик землі, вщерть засипаний квітами, густо освітлений сонцем і начебто вийнятий із цього простору. Гуляла на тій галявині чарівна дівчинка з білим песиком: песик її наздоганяв, а вона втікала.

Галя зирнула на стару, і темний острах спалахнув у її серці: побачила в її очах непроглядну темінь і відчула подих чорнезного вітру...

Хлопець зістрибнув з ганку й почав шукати закинені в траву каштани. Коли ж звівся, коліна на його штанах були мокрі, а в руках він тримав світлі клубочки...

Володимир переступив поріг і спинився. В кімнаті довкола столу сиділо п'ятеро дітей і височіла серед них висока й неймовірно худа постать.

– Вибачте, – сказав він. – Я оце побачив ваших дітей... – Він знітився й замовк. – Вибачте, – сказав він ще раз і поклав на шафку свій пакунок. – Це маленький гостинець дітям...

Подивився зі страхом на ту худу й високу, бо здалося йому, що вона зірветься й прожене його разом з недоладним його дарунком. Але від столу дивилася на нього зовсім інша жінка. Великі, добрі й теплі очі привітали його, і він раптом почав пригадувати, що десь їх бачив. Було це дуже давно, іще там, за вогняним рубежем, яким стала для нього і всіх людей війна, побачив себе в цьому-таки місті, тільки на іншій вулиці – ця значно старша за нього жінка була тоді така, як він тепер, несла вона на руках дитину, а поруч ступав широкоплечий, майже чотирикутний чоловік й був коло неї, високої й тонкої, як кремезний гриб.

Володимир дивився тоді на цю трохи незвичну пару: Санчо Панса й Дон Кіхот, подумалося йому тоді – жінка ця була негарна на обличчя. Отак і йшли вони тоді по вулиці, зовсім не дбаючи, що треба було йти по хіднику, а він стояв за парканом й очей не міг од них відвести.

– Чи ви не жили на Рудинській? – спитав він тихо. – Щось мені таке пригадується.

Вона хитнула чи заперечно, чи ствердно і всміхнулася.

– Сідайте повечеряйте з нами.

Він замахав руками, але все-таки сів, бо раптом побачив на стіні й того широкоплечого, кремезного: стояв у фотокартці й усміхався на повен рот.

– Це ваш чоловік?

Тоді заблищала в неї на оці сльоза, і була вона настільки незвична на лиці цієї високої й худі, в цього Вітра, що поселився в жіночому тілі, що він знову засумнівався: чи та це людина?

Насипала йому картоплі й очистила огірка. Йому стало зовсім легко в цьому товаристві – діти дивилися на нього й очі видивляли, а він відчув справжній голод, адже ріски не мав у роті від ранку.

– Знаєте, – сказав він, посилаючи до рота першу ложку. – Там, де я жив, ані хати не лишилося, ні батьків...

...За вікном цвів срібно-синій сутінок. Цей сутінок застав надворі сивоволосого козопаса і його жінку. Вони сиділи за садовим столиком й пили вечірне молоко. Мовчали, бо така була їхня заведенція, обое були зморені, він – отим писанням на веранді, обвитій крученими паничами, вона – доінням. Тепер біля їхніх правиць стояло по білій філіжанці, і оточував їх срібно-синій сутінок – тік на них, як те ж таки молоко. Минулий день стояв за їхніми спинами, як величезна істота, теж випасла й випила свій сік, наслідком чого й став цей вечір, це молоко у філіжанках і ця тиша, що росте навколо, як квіти. Незвідь від чого подумалося Іванові, що це все-таки дивно: ніколи не читав він отого, що пише, цій жінці, котра сидить проти нього, і з якою розділив своє існування, – були вони з нею

надто ощадні в словах. Сиділи мовчки, й пили малими ковтками молоко, і були по-справжньому щасливі від того, що це дійство все-таки можливе для них. Кудлате гілля розстелялось у них над головами, і крізь нього старий угледів раптом тріпотливу й ледве видну зірку.

– Знаєш, – сказала Марія, заворушившись. – Я вже починаю турбуватись. Прийде новий директор...

– То й скажеш йому, що тобі хочеться. В твоїх літах...

– Ще з першачками я мала б силу справитися.

– То він і вділить тобі першачків.

– А наступного року?

– Що нам гадати про наступний рік!..

Він раптом подумав, що сказав цю фразу даремно. Розширилося йому серце і йокнуло легенько, знову зирнув він на ту самотню зірку в небі, а уста його склалися гірко.

– І сама не знаю, чому мене так тягне до першачків.

– Я знаю! – сказав він, і вона побачила той його погляд, що завше її вражав.

– Ти знаєш! – поспішила згодитися вона.

Замовкли й загусли в цьому вечорі. Молоко в їхніх чашках перетворилось у білий лід, перетворились у лід і вони самі. Часом зривались і глухо падали в тиші яблука і замерзали там, між мокрої трави. Ішли в тому сутінку два іжаки, торкнулися холодними рильцями яблук, але були пересичені. Цвіркуни зібрали духовий оркестр на лопушиному листку, й раптом заграла їхня перша скрипка. Мелодію підхопив цілий оркестр, і в темряві задзвеніло фортепіано. «Перший концерт для фортепіано з оркестром», – подумав старий і згадав той час, коли й гадки не мав, що таке може вчуватися. Усміхнувся своїй мовчазній дружині і зчудувався ще з одного мимовільного відкриття: люди можуть цілий вік прожити

побіч одне одного, цілий вік дивитимуться вони одне на одне і ділитимуть хліб, але й гадки не матимуть, яка дивовижна й несподівана музика звучить часом у їхніх серцях.

8

Володимир сидів на постелі, поки що позиченій, доки не розживеться, скинув протез і розтирав набряклу ногу. Стис зуби, тамуючи біль, і міцно склепив повіки. Крізь червону заслону, яка стояла перед ним, крізь ті ж таки стиснуті повіки побачив він зелену, залиту сонцем вулицю і себе на тій вулиці з шинелею, перекинутою через руку, і з речовим мішком за плечима... Почув, як ляпають, падаючи одна на одну, дошки, і, хоч вони давно втратили запах лісу, чув він і той тонкий, бадьорий запах. Випливало з пелени бородате обличчя сторожа, коли той спинивсь із дошкою на плечі, повернувшись до нього; побачив, як вилітає з голубого безмежжя Вітер, котрий народився серед полів та сосен, а спершу був і сосною, й стеблом. Великий прямокутний стіл засвітився перед ним, поставлений руба, ясніло з-за нього п'ятеро дитячих облич; пальці його розтирали й розтирали ногу, і біль теж ставав червоний – нагад про той більший, що пережив його в шпиталі. Чорна смуга проклалася перед його заплющеними очима, і в тій смузі смарагдове заграли іжачки каштанових плодів. Жив у ньому попри біль та втому тонкий, радісний настрій – світ почав легенько крутитися перед ним. Ліг, бо так солодко стало відчувати той рух, запахло золотим деревом – світ з червоного ставав блідаво-фіалковий, як той сутінок, в якому повертався він од Олександри Панасівни. Раптом згадав, що бачив Олександрю Панасівну ще раз, здається, на вечірці у старшої сестри Соні, коли стояв він крадькома за дверима і слухав голоси з сестриної кімнати чи стежив за гістьми крізь замкову щілину. І зараз побачив ту щілину, тільки значно більшу, і пливли в тому прорізі людські обличчя, серед яких він таки впізнав Олександрю Панасівну і її майбутнього чоловіка... Знову одмінилася барва – велику піщану пушу побачив він. І біг по тій пуші ще на здорових ногах, зліворуч бив завзято кулемет, поруч бігли його товариші: Микола, Іван і Шурко. Перший упав Микола, за ним і Іван схопився за живіт і зігнувся, наче перерізаний. Вони бігли далі з Шурком, аж доки в тому місці, де був Шурко, з'явилася химерна біла шапка. Рвонуло щосили повітря і землю, знявся чорний і червоний стовп...

Це видіння повторювалось у його снах не раз і не двічі, не раз і не двічі схоплювався він із ліжка й кидався бігти. Кричав і плакав, доки заспокоювали

його сестри; зараз він міг кричати вільно, міг плакати й бігти скільки заманеться – ніхто його вже не стримає і ніхто не заспокоїть. І він кричав і лаявся, крик його глушивсь у порожньому будинку, і слухали його хіба що пацюки, які дружно возилися біля залишеного на столі півбуханця. Стояли коло того півбуханця колом і чекали, доки стихне крик...

Володимир сів на ліжку й важко дихав. Боліла нога, і він знову почав її масажувати. Рипів зубами, і цей рип таки злякав пацюків. Бухали зі столу й тікали, тарабанячи лапками.

Було тихо. Холодний піт умив Володимира, але він ще мав силу прислухатися до тиші, що панувала навколо. Власне, була це не тиша, а спокій: з річки скрекотали жаби, монотонно гавкали собаки, на підвіконня виліз цвіркунець і засюрчав, шкребучи шибку шарудявим крилом. Володимир сидів, і в грудях у нього голосно тахкотіло серце. Був радий, що той сон – тільки сон, був удячний, що все-таки не забував тої піщаної пущі й того бігу по ній, і сумував, що вже ніколи не побіжить поруч своїх вірних друзяк. Було йому тужно, а навколо стояв невимірний спокій, і сплелось все, закрутилося й дало початок новому рухові, тож, лежачи навznak на позиченій постелі, він поминав, наче молитву проказуючи, тих, хто залишився навіки у тій піщаній пущі, чиї обличчя вже майже позатирались у пам'яті, але кого поклявся він не забувати ніколи. Навіть пацюки відчули його напругу і його наїття, нетерпляче шкребли пазурами підлогу, але залишеного хліба не торкали. Рушили до нього вже тоді, коли синя пташка сну спустилася Володимирові на очі і заслонила йому їх широкими голубими крилами. Тоді він удруге побачив, як оновлюється недавно закіптюжена й захламлена кімната – загуляв по ній Вітер, вимітаючи куряву й павутиння, й тонко, чудово запахло білою глиною. Запахло свіжопомитими дошками, і війнули в сонячному повітрі срібні крила простирадел. Володимир усміхнувся крізь сон...

Вранці йому здалося, що побачив у дворику навпроти школи не одну Олександрю Панасівну, а принаймні шість. Голився біля розчиненого вікна, густо намиливши аж до очей щоки, і побачив одну Олександрю Панасівну, яка бігла до колонки по воду, друга в цей час зачісувала дівчаток і в'язала ім банти, третя чистила біля води каструлі, а четверта прала у величезній пінистій балії. Два старші хлопці

різали дрова для літньої кухні – були це бозна-де роздобуті трухляві колоди. Володимир знімав бритвою шар піни з темним слідом щетини і був певний, що в хаті було ще принаймні дві Олександри Панасівни: одна стелила постелі, а друга із завзяттям шурувала підлогу. Старша дівчинка допомагала матері прати, ще одна витрушувала подушки, а найменша дмухала в розхилені дверцята літньої печі.

Володимир зирнув туди, де стелився срібний розлив річки, по піску вже й зараз бігали голі хлопчак. На горі так само мовчазно топилась у зелені надто високо занесена хата, і з'явилася раптом біля неї струнка жіноча постать у ясно-синьому платті. Згори по білій стежці мчав, налягаючи на п'яти, хлопчак у самих тільки трусиках; звивався над хатою дим, і Володимир мимохідь позаздрих на ту майже голу постать під деревом і на те горде й самотне, наче фортеця, обійстя.

Застелив ліжко і вмився. І, може, від журкоту води, що розбивалась об його долоні, чи від її свіжого духу відчув він на серці чудову ранкову музику, щось таке, як гра різнобарвної роси. Десь і справді подзенькували дзвіночки, і він побачив учорашнього сиваня, що простував берегом, тримаючи у руці палицю-стілець. Старий був випростаний, наче солдат, а біля нього мелодійно подзенькували дзвіночками кози. Йшли, дружно помахуючи головами, і Володимирові незвідь від чого здалося, що він знав раніше й цього старого, й ту ясно-синю жінку над урвищем. Йому здалося, що саме цей ранок наснився йому в одну із найважчих ночей, які пережив, ще лежачи в польовому госпіталі: саме ці обличчя явилися до нього з глибини світу і в дивний спосіб заспокоїли його. «Все це мало статися, – подумав він, слухаючи мелодійний подзвін, – бо коли б не так, хто зна, чи варто було б і виживати...»

10

Часом на Галю находило: хотілось убраться у найкращу одягу, взяти сина за руку й податись у кіно чи просто пройтись по вулицях; накидала гачок на двері й годину крутилася біля дзеркала, видивляючись на себе. Розбирала сукні, хай і довоєнні, одягала кожну й припасовувала. Хотілося муркотіти й крутитися, хотілося, щоб синьо світилося від доброї погоди вікно і щоб падало в її кімнату сонце. Траплялося таке здебільшого вранці, коли стара ще спала, тоді й праглося Галі, щоб та спала чимдовше, щоб грали й світилися срібні порошинки в

сонячних стягах і щоб ставали її очі із темних голубими. Губи її під той час розквітали, як пуп'янки троянди, а тіло починало пахнути ранковими квітами. Хлопець у таку ранню годину також спав, і вона могла насолодитися собою досхочу: ступала навшпиньках й поморгувала до свого зображення. Підчорнювала брови й шкодувала, що ніс у неї трохи кирпатий. Здавалося, що цей ніс – головна вада її обличчя, тож приплющувала його і пробувала уявити себе із носом прямим і тоненьким. Але тоді її обличчя гасло, і вона милостиво дозволяла своєму носикові задиратися, як собі хоче, – з'являлися тоді на щоках дві розчудові ямки, і вона не могла не всміхатися. «Отака собі Галя!» – казала й тішилася, хотіла ж бо бути отакою собі Галею. В такі хвилини все важке й темне губилося, як згубилася нещодавно ніч, і хоч не була вона короткопам'ятна (взяти б хоча згадки про Анатолія – постійна темна хмарка серед неба), в ті ранки розвітрювалася й була схожа на ясно-синю кульку, якій небагато треба, щоб попливти в широке й роздольне небо. Відчувала відтак і своє тіло: одяга, чулося, ставала шкарубка, терла її й непокоїла – досить було їй оступитися, коли блукала по хаті, як дізнавала солодкого спазматичного болю; здавалося їй тоді – впливала до неї через вікно повітряна богиня. Була складена з голубих площин, а вдягнена в сонячне проміння, входила в неї через очі, тоді й очі її голубіли; вони зливалися в одне й жили отак: богиня й вона – їй аж подих забивало від такої зухвалості. Мала почуття, наче стоїть роздягнута, а крізь вікно незмигну дивляться чоловічі очі. Охала, аж затуляла рота долонею, а другу долоню впускала до лона – нелегко все-таки так довго стовбичити перед дзеркалом молодій жінці із задерикуватим носиком, а ще тій, котра тримає в серці богиню і знає про це.

Галі аж сльози вибилися на очі – стільки недоброго було в її поведінці, така вона невдячна ставала й легковажна. Не їй носити каптур черниці, і не їй напускати на лице холодний туман. Богиня стукотіла в її серці, і вона змушена була до того прислухатися. Більше не соромилась очей у вікні, хоч то були поспіль чужі очі, – на те й цвіте вона тут, перед дзеркалом, щоб на неї дивилися.

Такий її настрої часто кінчався слізьми, бо насправді ніхто досі й не подумав зібратися до них на гору і справді зазирнути в її завше відчинене вікно, але такі настрої все-таки дивно зносили її і по-своєму вивищували. Тоді вона думала, що її богиня таки не вигадка, і могла спокійно виходити в найкращій сукні у місто, де ходила по вулицях і збирала на себе погляди: чоловічі, бо була вона незвичайна жінка, і жіночі, бо була вона знову-таки незвичайна.

Той прохід був черговим виплеском її розбубнявілої туги, і саме така її незвичайність була для неї заборолом – хто-бо там зважився б зачепити таку виняткову й таку горду. Знову винуватцем була її туга, її трохи кирпатенький ніс і погляд палючих синіх очей – більшість чоловіків все-таки шукають у жінці посередність. Стояла відтак біля вікна й сіріла, як сіріє вечір перед зором, і поступово впливала з її очей богиня, покидала її напризволяще й відлітала, і гоїв її тільки оцей сірий вечір або також сірі уважні синові очі. Вдивлявся у неї, як мандрівник у незнайомі хащі, і вона хоч-не-хоч накидала на обличчя буденну маску. Тим самим начебто наближалася до нього, щоб узяти за руку і вивести із хащ, бо що могла зробити іще, коли ті сірі очі стали нараз такі насторожені?

Вона зустрічала в цьому домі ще одні очі, мудрі й скаламутнілі, і трохи лякалася їх – бачили більше, ніж признавалися.

Стара і справді бачила богиню в серці в онуки, і в закамарках її пам'яті з'являлось щось таке, в чому вона й признаватися боялася – оця жінка-дівчина, що крутилася перед її очима, була вона сама. Зціплювала корячкуватою пучкою ціпка, на якого незмінне опиралася, і, дивлячись на стоптані капці, що ховали вузлуваті й покорчені її ступні, починала невдоволено бурмотіти, що через Галині походеньки все в домі запусчено, що скрізь висить павутина, а підлога вже починає зацвітати. Що не готується вчасно обід і що в комірчині зібралася гора непраної білизни. Зводила очі й задоволене стежила, як поволі спадає з обличчя онуки її краса, як сірішає вона й блідіє і як вилітає їй із серця голуба блискуча богиня.

Галя й справді ставала спокійна й заклопотана. Варила істи, прала, обслуговувала стару, латала синову одягу. Син тоді спокійно міг підійти до неї для вечірнього поцілунку, а на вустах у старої завітала анемічна квітка вдоволення. Вночі вони всі трое думали одне про одного і переконували себе, що основне в їхніх стосунках – любов!

Мала на собі ясно-сине плаття і вже знала, що сьогодні в неї той-таки настрій; щось хвилювало її вночі, два сни вона побачила сьогодні: один про себе, а другий про незнайомця, який боляче поцілував її в уста. Лежала на лівому боці, і їй

заболіло серце, і не могла вона відірвати вуст від тих інших, що пили й випивали її. Сон про неї був простіший: їй приснилося, що вже почався учбовий рік і вона стоїть у гудливому, як вулик, класі.

Стара сьогодні прокинулася удосвіта, і ще тільки Галя надягала на себе ясно-синє плаття, коли в глибині дому пролунав різкий, гортанний, як погук ворони, крик. Галя застигла з розтуленим ротом, і плаття саме сковзнуло їй по тілі. Тихий жаль прокинувся в її серці, адже сиділа вже в ньому богиня, і вона винувато позирнула на своє відображення в дзеркалі. Знову повторився той крик, але Галя все ще не могла вийти із свого оціпеніння, адже на ній лежало її найкраще плаття, а обличчя могло зачарувати будь-кого.

У коридорі заплескали босі ноги, і їй стало печально, що таки не повторить вона свого улюбленого танцю перед дзеркалом і не поплаче потім, зірвавши із себе сукню і цю щасливу маску з обличчя.

Хтось постукав у двері, і Галя почула хрипкий після сну Хлопцевий голос:

– Ходи, баба гукає!..

– Іду, синку, іду! – озвалася вона заклопотано. – Скажи, що зараз одягнуся...

Через весь дім знову пронісся владний і різкий погук, і Галя схопила ватяний тампон, щоб запудрити собі обличчя і загасити на ньому незвичне світло. Але пудра цього разу їй не зарадила, здавалося, краса, яка струмувала від неї, поглинала все, що мало піти на шкоду її обличчю. Галя похитала головою, зітхнула і впокорилася.

Пішла, як була, ясно-синя й осяйна, напівзачаровано всміхаючись, граючись блакитною хусточкою, яку тримала в руці. Обвіяла своїм чаром Хлопця, який завмер на порозі своєї кімнати, і Хлопець раптом відчув, який він порівняно з нею малий та нікчемний. Йому захотілося схилитись у поклони перед цією несподіваною материною величністю, відтак підняти голубий шлейф і піти в супроводі, гордо зводячи й своє підборіддя. Ожили в його сонному мозку всі тисяча і одна казки, що прочитав він їх у цьому домі, порпаючись у занедбаній дідовій книгозбірні, – в цю хвилину він по-справжньому вірив в усю ту тисячу казок, з'явилося-бо коло нього те, чого не розумів. Мати ж і оком на нього не кинула, нещасного й малого, в майці й трусах, отут, у цьому сірому прочілі, тож

він гукнув до неї тихенько, ледь розтуляючи уста.

Вона почула його відразу, бо його осліпило раптом – голуба, осяйна постать наблизилася до нього й притисла раптом до себе гарячим порухом.

– Кудись збираєшся? – спитав він просто в той шовковий ясно-синій розлив, у якому опинився.

– Ні, – відповіла вона. – Нікуди не збираюся.

Тоді він раптом зрозумів її. Не було то розуміння, яке вміє оформитися словом, – було то розуміння однієї душі, яка сприймає сигнал другої. Здавалося, побачив він синю богиню в її серці, а поруч з нею і чорну хмарку. Уздрів її тугу, як ту ж таки хмарку, а може, й птаха, котрий летить і летить серед хмар. Був коло цієї жінки чимось випадковим і привнесеним і відчув це напрочуд гостро. Закусив губу й дивився, як вона відходить: не мав сили піти за нею або ж покликати її ще раз...

Галя стала на порозі бабиної кімнати в усій своїй красі. Світло з обох вікон полилося на неї, наче світили це два прожектори, і стара в своєму темному кутку заціпеніла від зачудування. Сяйво від тої постаті в дверях, від тої ясно-синьої тканини і незвичайно гарного обличчя впало і на неї і розтопило сиві її очі. Розтопило якийсь давній клаптик землі, буйно зарослий травою, – був він круглий, як шапка кульбаби, і в тій затуманеній кулі вона знову-таки впізнала цю ж таки красуню, тільки та мала на собі не ясно-сине, а червоне плаття. Була та сукня й іншого крою, тяглася до землі, було в красуні й світліше волосся – ішла вона і змītала подолом кульбаб'ячі парашутики. Зривала шапки й дмухала легенько, і все застелялося, засніжувалося від безлічі пушинок. Хиталася і пливла, усміхаючись сумовито, а до неї наближався, підіймаючись під гору, високий гарний чоловік. Дуже добре знала обличчя того чоловіка – йшов він, ледь накульгуючи, а очі його палали темним вогнем...

Стара погасила це видіння малим порухом волі, наче зіжмакала й викинула стару вирізку з журналу; зачинялася, як перлівниця, втягувалася, як втягується равлик у хатку, і знову зробилася мала, чорна, закостеніла, схожа радше на старий пеньок, а не людину. Вже не бачила ні того світла, що струмувало від онуки, ні її ясно-синього плаття. Бачила тільки сутінну, закіптюжену кімнату, меблі, що були нові сорок років тому, в око їй упало не ранішнє проміння, а павутина, що стала

наче золотаві дротинки, – заснувала цілу кімнату вигадливою мережкою, і павуком до неї була сама. Стала напружена і стиснута в собі, вже не годна витримувати мовчання, що пролягло між них, готова вже була ковзнути по золотих струнках свого павутиння, щоб таки пустити в того ясно-синього метелика, який тріпотів у прочілі, хоч дрібний струмінь отрути.

– Щось хотіла, бабцю? – спитала, не маючи сили стримати радісного усміху, Галя.

– Подай-но мені горщика, – іржаво і хрипко сказала стара.

12

Кози розбрелися, а Іван звів чисто виголене підборіддя, змружив очі – вітер вільно хитав його гривую волосся. Вдивлявся у ранок, молочний і теплий, від річки сходила сива пара, в якій повсюдно проступало каміння. Віддалік трусив верші Старий Пічкур, здавалося, хтось підпалив і річку, і це каміння, і Старого Пічура з його вершами. Трохи збоку переходила вбхід річку сільська жінка, її біла хустка в серпанку фосфоризувала, а берестяна коробка, почеплена за спиною, робила незвично горбатою.

Іван проходив зі своїми козами повз верби, що розрослися біля води: з вузьких листків скочувалися краплі і глухо падали в пухкий пісок. Вслуховувався у цей химерний концерт крапель, деякі вдаряли об воду, а деякі дзьобали камінь. Неподалець голосно цвірчали горобці, й Іван з'єднав все оце в уяві: звуки, кольори й рухи живих істот. Сільська жінка з коробкою за плечима засвітила в його бік темним, майже брунатним обличчям, а на піску напечатала низку качкуватих слідів. Старий Пічкур перестав трусити верші, став на коліна, і коло нього почали срібно блискати, підстрибуючи, пічкурі й плітки. Спалахував у рибалчиних вустах вогник цигарки, і ловив він руками ті срібні спалахи, наче в гру якусь грався.

Кози бадьоро рихлили пісок ратицями, а Іван ішов і сліду за собою не лишав. Не топтав трави і не вминав піску; здавалося, плив над землею, вряди-годи відштовхуючись від неї і палицею-стільцем. Кутав його ноги туман, і Марії здалося, що так само не торкається він і каміння, коли переходив річку. Вона стояла біля розчинених воріт, і їй, як і сорок років тому, дивно ставало, що так

погідно й добре живе зі своїм чоловіком. Подумала, що на сторонне око це й справді незвично: ось уже чотирнадцять років її чоловік тільки й робив, що пас кози. За всі сорок років він ніколи не поцікавився їхнім сімейним бюджетом. Їв просту їжу і не загадував лагоминок. Марія подумки проміряла той шлях, що пройшли його разом, тихий смуток заповнив її радість. Озирнулася і начебто побачила зігнуту біля столу на веранді чоловікову постать, почула знайомий рип пера чи шурхіт олівця. Молодшою Марія пробувала зазирнути до тих зошитів, що їх він списував, але не змогла того осягти. Читала якісь гарні слова, натомість чула хрипкий, наче пісок сипався, голос чоловіка.

Взимку Іван сидів біля грубки, дрова різали вони разом, а рубав він, на колінах у нього лежала книжка, і цієї книжки Марія теж не могла збагнути – були то писання Сковороди. Зітхала часом: хай воно буде в нього, оте незбагненне, оте писання і отой Сковорода. Це потрібно для його спокою, а раз так, вона залюбки на те погоджувалася...

Старий підіймався разом зі своїми козами під гору. Бачив квіти, гриби, земляних жаб і чув довкола пташиний спів. Слухав шелест листя, а часом помічав між трави жовтовуху голівку вужа. Не рвав квітів і не збивав неістівних грибів, не лякав вужа і земляних жаб. Часом брав жабеня в долоню і розглядав. Слухав жайворона, який вливав до складного світу довколишніх звуків і свій спів, і мав від того задоволення. Кози його розсипалися й паслися на волі: йому ж здавалося, що бачить нитки, якими в'яжуться поміж себе земне життя. Сидів на розкладеному стільці й дивився під ноги. Бачив крота, який рие нору, і тисячу корінців, що сплели мережу у горішньому шарі землі. Пили сік земний, і він не міг не уздріти, як той сік тече через корінь у стебло і розтікається по листках. Кози хапали ті листки, розжовували, і Іван пильно стежив, як справно ходять і мелють їхні зуби. В таку хвилю очі його просвічували тварин, наче рентгенівське проміння: обдивлявся кишки, шлунки, серця, легені – все це ворушилось і працювало. Від міста вряди-годи сигнало авто чи ревів мотор, він здригався й дививсь у той бік. Але й це не руйнувало його гармонії: машини були для нього живими істотами, як кози й дерева. У них усередині теж усе рухалось і пульсувало, тільки лінії їхні були грубі, а кольори важкі...

Марія на протилежнім горбі вже зачинила ворота і пішла по східцях ганку. Раптом вона задихнулася і схопилася за поруччя: боляче задзвеніло в її грудях серце. Стояла, облита холодним потом, й передихала. Коли заспокоїлася, важко зітхнула. Не могла хворіти, поки живе він, і не мала права вмирати. Піла валер'янку й подумки молилася, щоб не сталося з цього спалаху лиха. Сіла

мимохідь у лозове крісло на веранді і поклала руку на згорнений зошит.

13

Обійстя було високо, на верхівці гори, стежка клалася туди кам'яниста й крута, і йому вже в початках тієї дороги почала боліти нога. Добре було б пособляти собі палицею, але Володимир заповзявся обходитися без неї, тому йшов, і піт краплисте обсівав йому чоло. Позирав вряди-годи вгору і мимохіть сподівався, що спалахне там ясно-синя сукня, яка привабила його була вранці, але обійстя гордо мовчало, оточене деревами й парканом. Особливо пишнів каштан, і Володимир ішов просто на нього. Спинявся інколи й передихав: зрештою, цей його хід теж нагадував оту найважчу ніч у шпиталі: така сама ввижалася йому гора й кам'яниста стежка. Хтозна-чому пустився під гору, міг би послати з дорученням когось із дітей Олександри Панасівни, але отой його ранковий настрій! Саме він і повів його сюди. Спинявся, передихав і дивився на горбистий краєвид з малою річкою в долині – все аж прискало сонцем: зелень, пісок, сама річка й небо. Над головою задзвонив жайворон, і він здивувався, що польовий птах прилетів сюди, на горби; довкола пряно пахтів полин, і це знову нагадало йому сьогоднішній ранок. Каміння вже встигло нагрітися й промінилося теплом – запах медових трав з гірким присмаком. Шурхали врізнобіч стривожені ящірки, а він ішов і йшов, все важче й важче налягаючи на ногу. Той каштан попереду і той будинок, жайворон і полин, запах гіркого меду і його незрозумілий потяг до того дому – все це складало настрої, що його відчуваєш, прокинувшись у залитій сонцем кімнаті. Торжество і біль, задих і піднесеність – все це наповнювало Володимира, але по-своєму і знесилювало. В голові зароїлася трохи безглузда думка про царівну на льодяній горі і витязя, який безнадійно дряпається на ту гору.

Змушений був спинитись і сісти, бо йому від незручного підйому аж іскрами пішло в очах. Сидів на теплому камені і втирався. Поруч цвіркотіли цвіркуни й росла кашка. Медово пахла, і він потягся до квітки. Притис до обличчя медову віть і пив її чудовий аромат. Серце було готове вискочити з грудей, і він з надією зирнув угору: шлях йому треба було подолати ще немалий.

По стежці йшов від будинку хлопчак із білим бідончиком, спускався він по стежці, граючись і вправно балануючи, і Володимир тихо позаздрив на його

зграбність та моторність.

- Доброго дня! - обізвався він до Хлопця. - Ти з цього будинку?

- Тут тільки один будинок, як бачите! - сказав Хлопець.

- Я до Галини Іванівни. Чи не твоя це мати?

- Моя! - гордо сказав Хлопець і випнув підборіддя. - А ви хто такий будете?

- Директор школи, - махнув рукою вниз Володимир. - Ти в якому класі?

- Я ходжу в місто, - сказав Хлопець. - А в класі я в четвертому...

- Не подобається тобі ця школа?

- Та ні, - засміявся Хлопець. - Там же мама вчителькою...

- То вона вдома, твоя мама?

- А де ж їй бути?...

Володимир з натугою встав. Ступив кілька кроків і озирнувся. Хлопець дивився йому вслід.

- А чого це ви так чудно під гору деретеся? - спитав він.

Володимир відчув, що його заливає червона барва.

- Ніколи не жив на таких горбах, - сказав він лагідно.

- А чого ви не викликали маму в школу, коли ви директор? Не гора ходить до Магомета, а Магомет до гори.

- Ти знаєш щось про Магомета?

Хлопець присвиснув.

– А чого б то я не знав про Магомета?! – сказав він зарозуміло...

Стежка почала пнутися крутіше, і Володимир забув про Хлопця за спиною. Хотілося йому пострибати на одній нозі, допомагаючи собі й руками. Був певний, однак, що той ще й досі стоїть і дивиться йому вслід, тому намагався менше й кульгати. Озирнувся мигцем: Хлопець уже був далеко внизу. Десь там, між тої зелені, подумалося Володимирові, може стояти й та ясно-синя постать, яка так вразила його вранці; можливо, вона дивиться на його потуги й нишком підсміюється. Червона барва знову залила Володимирові обличчя, бо йому таки довелося схопитися рукою за кущ полину, щоб підтягтись по крутосхилі. «Лицарі, котрі штурмували льодяну гору, – подумав він, – тим і падали, що не могли лізти рачки». Він все частіше й частіше хапався руками за бур'ян, з червоного обличчя йому густо котився піт.

Галі, яка й справді стежила за тим чудним сходженням, здалося, що той чоловік іде пританцьовуючи. Ще не минув її ранковий настрій і не покинула її серця голуба богиня. Щось лякало Галю увесь ранок і збуджувало, і ось стоїть вона і здивовано стежить за тим чудним верхолазом. Жаліла його й дивувалася, і стало їй на серці дивовижно тривожно. «Оті бабині розповіді!» – думала несамохить і озирнулася на стару, яка сиділа на ганку й дрімала. Чи то Галин погляд, чи, може, сильніше дмухнув вітерець – стара збудилася й побачила, що внучка її принішкла біля паркана. В її мозку просвітліло голубе озерце, й побачила вона, як робила за щораз, ту ж таки картину: вона сама припала до паркана і дивиться, як підіймається до її обійстя чоловік у світлому костюмі і з хвацькими вусами. Стару схвилювало це видіння, вона напружилася й потяглася у бік онуки.

– Когось виглядаєш? – спитала хвилюючись. Галя аж здригнулася на цей голос.

– Та якийсь чоловік до нас підіймається, – сказала. – І так чудно він підіймається.

– Що за чоловік? – гостро спитала стара і аж руки зціпила.

– Не знаю, бабцю, – зовсім кволо обізвалася Галя. – Вперше його бачу...

Знову тенькнуло в грудях у старої і замлоіло.

– То, може, це він, Галю?

– Хто він?

– Ну, той, що має до тебе прийти!

– Оце почнеш вигадувати! – розсердилася Галя. – Може, він за ділом якимсь...

– Сюди за ділом чоловіки не приходять, – озвалася спроквола стара. – Скільки себе пам'ятаю...

– Як почнеш щось вигадувати, бабцю!

Але стара вже по-справжньому хвилювалася. Сама не знала, що з нею діється, так не хвилювалася бозна-відколи. Може, через це стукнула спересердя палицею і зашипіла обурено:

– Ти мене брехухою не роби! Коли не хочеш його прийняти, сховайся, я сама його відшию... Кажу тобі: так було завжди в цьому домі і так воно буде!..

Галя повернулася до неї здивовано: стара аж палала. Була там, на ганку, як на сцені, тягла до внучки палицю й тремтіла. На мить вони зустрілися очима – стара й молода: молода світилася чаром і спокоем, а стара позеленіла. В Галі здригнулося серце, на мить повірила в бабину казку, і тривога підступила їй під серце.

– Слухай, бабцю... – сказала, але стара вже зів'яла на ганкові, як квітка. Плечі спустилися, а очі погасли. Ледь-ледь дихала, руки її звисли, а палиця з гуркотом випала з руки. Зелене обличчя старої залякло, і тільки на денцях її очей зажевріло голубе озерце, яке відбило хтозна-яку далеку картину: проситься до їхньої господи чоловік в ошатному костюмі, йому стало спекотно, і він хоче напиться у них води...

Володимир стояв білий як стіна, з лоба йому котилися краплі поту, а все тіло побивав зрадливий трем. Очі його були розширені, і, коли повернулася до нього, Галя згукнула тихенько. Мимовільно кинулася йому на поміч, бо і справді захитався, намагався налапати побіч себе опертя, але стояв серед голого двору, і його руки забалансували. Сиві з червоним кола пішли в його очах, він таки натрапив на якесь опертя, і було воно гаряче і м'яке. Це дало йому встояти на ногах, тож почала поступово вимиватися йому з голови каламуть, розтали кола, веселий та зелений світ плюснув йому у вічі.

Коли розплющив очі, побачив, що сидить на лаві, в руці тримає кварту з водою, навпроти в ясно-синій сукні стоїть і ніяково всміхається, показуючи чудові ямки на щоках, така жінка, яка може тільки приснитися.

– Вам погано? – допитувалася вона. – Вам погано? Володимир спробував усміхнутися і покрутив заперечливо головою.

– Спитай, що йому треба? – гукнула, наче ворон каркнув, стара.

– Я давно за вами стежу, – сказала Галя. – Так дивно ви підіймалися...

Володимир не міг не дивитися на це ясно-сине диво. Сонце заливало Галине обличчя, і чи від сонця, чи від пережитого тільки-но запаморочення йому здалося, що вся вона облита голубим світлом. Там, на ганку, сиділа ще одна жінка, стара, як дерево, витяглась у їхній бік і наслухала, аж тремтіла.

– Галю, – сказала вона, – чуеш, Галю!

Але Галя, здається, зовсім забула за неї: чоловік, котрий безпомічно сидів перед нею, подобався їй. Вони дивилися одне на одного й очей розвести не могли.

Не бачив у ній звичайних жіночих принад, пізніше, коли спустився він у долину, не міг сказати, чорні чи сині були в неї очі. Пам'ятав тільки голубу барву, відчуття дивної, запаморочливої краси, а поруч із тим якийсь острах, наче був він метеликом, а вона огнем, і він, сидячи тут, на горі, з квартою в руках і отак побезглуздому задивляючись на незнайому жінку, раптом повірив, що всі людські казки – це таке ж життя, як і те, що реально бачать наші очі. Йому захотілося, щоб це його вчарування тривало якомога довше, хай довше покупається він у хвилях такого п'яного гіпнозу – не мав сили не дивитися на неї, хоч не мав уже

сили й дивитись.

– Що йому треба? – спитала вже спокійно стара. Той голос протверезив Володимира. Зірвався на ноги й почервонів до вух: його місія все-таки офіційна.

– Мені Галину Іванівну, – сказав і випростався неприродно.

– То це я і є Галина Іванівна! – всміхнулася Галя. Стояла, заломивши брови, і сміялася на обидві щоки: він ледве не осліп, дивлячись на неї. Треба було йому набрати поважного вигляду, накласти на обличчя маску, яку завжди накладають перед підлеглими начальники, але так само, як не вдавалося йому це перед Олександром Панасівною, так не вдалося й тут. Був уже давно підлеглий тій першій жінці як матері і цій, другій, бозна й чому. Тому й голос його став хрипкий і ледве видобувся з його розпечених вуст.

– Я, Галино Іванівно, новий директор школи. Оце ходжу, щоб познайомитись із учителями, бо вже пора було б нам зібратися на нараду.

Уже не дивився на неї, не міг дивитися, щоб не осліпнути до решти. Дивився охочіше на стару: витяглася тривожно в його бік і аж вуха в неї ворушилися, так наслухала.

– Що він хоче, Галю? – спитала в онуки.

– Це новий директор школи, – відгукнулася Галя. – Прийшов знайомитися.

– А чому він не прислав за тобою?

– Чому ви не прислали за мною? – м'яко спитала Галя, як питають дорослі в малих. – У нас тут так заведено...

– Бачите, – розвів руками Володимир. – Я ще ніколи не ходив у директорах...

Вони засміялися водночас, а стара на ганку посутеніла.

– Ви мене дурите, – сказала вона. – Ніякий він не директор. Директори сидять по своїх кабінетах...

– Не зважайте на неї! – шепнула червона, як квітка, Галя. – Вона, моя бабця, дуже й дуже ветха...

– Може, я й справді невчасно, – пробурмотів Володимир. – Я от трохи посиджу...

Віддав їй квартиру, яку тримав у руках, і вона крутила її, не знаючи, де діти...

– Чого він сидить, а ти стоїш? – спитала стара.

– Я зараз сяду, зараз! – заметушилася Галя і схопила якогось дуже вже стародавнього услона з вирізаними голівками на спинці. Сіла, війнувши ясно-синьою хвилею шовку, і він знову змушений був зустрітися з нею очима. Вже не була зашаріла, а бліда і спокійна, трохи зморена, очі її розширилися – глибоке море хвилювало в них. Він задихнувся, проковтнув слину, була вона наче морська вода.

– Галино Іванівно! – сказав він тихо й тепло. Вона давно не чула таких інтонацій із чоловічих вуст, окрім того, його обличчя перестало здаватися незнайомим, зустрічала його й раніше. Через це осмутніла й посерйозніла ще більше, і, хоч так само чарівно світилося її лице, холодна хвиля на мить розділила їх. Він злякався цього раптового відчуження, опустив голову і натрапив очима на власний, озутий у протез, черевик.

– Були поранені? – спитала тихо Галя.

– Протез! – сказав він, рипнувши зубами, і встав.

– Сидіть, сидіть, будь ласка! – перелякалася Галя. – Ви мені не сказали, коли буде та нарада.

Стара сиділа на ганку, наче забутий корч. Змаліла, позеленіла, скоцюрбилася, її пальці прикипіли до палиці, очі перетворились на кругленькі гудзики. Знову побачила синю хмарку перед очима, в ній промалювалися контури гори і замку на ньому, і ступав на подвір'я того замку красень чоловік, якому судилося потім тут жити, – навіки зачарувався він у голубій красуні, яка вийшла подати йому води. Котилися й котились у старої з очей сиві сльози, уздріла вона дочку тої красуні й пришельцеву – крапля від краплі була вона в матір. Вже друга хмарка

розквітала в її свідомості, і другий чоловік заходив до їхнього двору прохати напитися. Йшла йому назустріч красуня в червоному, і новий пришелець також не міг не зостановитися й не зачаруватися нею...

Стара розплющилася. Третю красуню вона бачила увіч, так само увіч бачила третього пришельця. Збирався вже відходити, але вона знала, що нікуди звідси він уже не відійде. Цей новий пришелець трохи непокоїв стару, ні-ні, він так само невимірне схожий на тих двох, котрих довелося їй пізнати. Правда, той перший мав хвацькі, чудові вуса...

Стара всміхнулася. Розтавала на своєму ганку, меншаючи й меншаючи, а коли озирнулися на неї ті двоє, то ледве помітили її, таку маленьку й таку скорчоватілу: сиділа й лила старечі сльози, яких не зрозуміти їм нівік.

15

Був то буденний шлях для Хлопця: з гори, далі стежкою навпереріз повз скелю, що складалася із потрісканих, безладно нагромаджених одна на одну брил. Збоку від скелі лягала прямовисна кам'яна стіна, по якій любив Хлопець лазити, – вся вона була помережана сотнею тільки Хлопцеві відомих стежок. Зараз у його руці подзенькував порожній бідончик, і простував він, як завше, до Марії Яківни за молоком. Козине молоко любили всі пожилці дому на горі, тож прогулянки до Марії Яківни були йому пожадані. Вабило його й інше: часом він заставав прадіда в перших, був той настільки величний і таємничий, що Хлопцеві складало особливу приємність навіть розглядати його. Здавалося завжди, що замкнуті вуста старого ховають не одну сокровенність, а таємниці вабили Хлопця над усе.

Вряди-годи Марія Яківна запрошувала хлопця до господи, тут теж було все не так, як у них: одна кімната щедро прикрашена саморобними фіранками й завісами, потемнілими від часу, а друга, в якій найбільше любив перебувати прадід, була майже гола: вузька залізна койка, не покритий ні цератою, ні скатеркою дубовий стіл і велика темна різьблена скриня. Трохи збоку стояла етажерка з прикрасами, схожими на великі шахові пішаки, стояло там з півсотні книжок, здебільшого із шкіряними корінцями, але напрочуд добре збережених. Завше мав спокусу погортати ті книжки, як робив це не раз удома, але досі Хлопцеві такої нагоди не траплялося. Лежало ще там кілька грубих, оправлених

у шкіру зошитів, – ці зошити теж були спокусою для Хлопця, тільки один йому вдалося погортати – той, що постійно лежав на веранді...

Заходив на те обійстя, наче виконував урочистий, давно завчений обряд, і це теж йому подобалося. Спинявся біля воріт, брався за калатало – теж немала дивина – і стукав у темні, потріскані дошки. Слухав, як співали в глибині двору двері, тоді чув тихе чалапання капців Марії Яківни. Визирала вона за ворота, а побачивши Хлопця і його бідончик, привітно розквітала. Він заходив через хвіртку, тримаючи на обличчі урочисту міну, а Марія Яківна незмінне нахилилась і цілувала його в лоба.

– Як там мама з бабусею? – незмінно запитувала вона, і він відповідав, що добре. Коли ж хтось із них нездужав, оповідав про те повільно й спокійно. Марія Яківна притакувала і скаржилася, що Хлопцева мама давно до неї не приходила, а вона, тобто Марія Яківна, правду кажучи, за нею скучає.

– Вже скоро й літо мине, – казала Марія Яківна.

– У неї вічно бракує часу, – відповідав Хлопець.

– Всім нам бракує часу, – по-філософському відказувала Марія Яківна і вела його на веранду. На столі, правда, не на тому, де завжди лежав зошит, стояла чудова ваза старої роботи, у ній доверху було накладено яблук, груш, слив та морелі.

– Сідай поласуй! – казала Марія Яківна, забираючи в нього бідончика. Він залюбки надкушував грушу, яблуко чи сливу і думав, що ніде немає таких фруктів, як у цьому домі. Стара тим часом сходила зі східців і простувала до надвірного льоху. Розчиняла низькі двері й пірнала туди – Хлопець знав, що хвилин на п'ятнадцять він залишається сам. Притьма підскакував до зошита на сусідньому столі і задивлявся на великі, кострубаті й величаві літери, даремно намагаючись збагнути хитру плетеницю слів. І хоч нічого не тямив у тому, що читав, з жаждою та нетерплячкою вдивлявся і вдивлявся у той почерк – глибоким спокоем та чаром віяло від тих сторінок.

Загортав зошита, як тільки чув вовтузіння в льоху, миттю прискакував до стола із фруктами і починав прихватцем їх їсти.

Марія Яківна підіймалася до нього з бідончиком, повним лискучого молока, за цей час він устигав накидати довкола вази не один недогризок і не одну сливову кісточку.

– О, ти тут не дармував, – задоволене казала Марія Яківна і патлала йому відросле за літо волосся.

– Чудові груші! – незмінно казав Хлопець, і за цю похвалу одержував їх на дорогу стільки, скільки міг покласти в пазуху.

16

Один із хлопців Олександри Панасівни пішов по гас, він вистоїть біля гасової будки добрих п'ять годин, доки дістанеться зі своїми бляшанками до дверей, за якими просяклий наскрізь гасом чоловік відміряє йому палющої рідини. Другий хлопець пішов до магазину, щоб повернутися на обід, несучи під пахвою кілька хлібин із паперовою смужкою. За ним ітимуть ще й дві дівчинки, які наспіють до магазину, коли доходить черга, – перед тим вони обійдуть із відрами цілий берег, збираючи цурпалля й напівспалене кам'яне вугілля. Найменша дівчинка вихоплюватиме з-під матеріної лопати картоплю, бо сьогодні Олександра Панасівна вирішила викопати рештки картоплі з городу. Сама Олександра Панасівна багато діла не зробить: збігає на базар, зварить істи, викопає картоплю, випере гору дитячих сорочок, штанів та платтячок, підмаже хату там, де обвалилася глина, сходить з малою до Марії Яківни по молоко, полізе на горище, щоб закласти дірку на дахові, – минулого дощу текло в хату, витріпає й вивітрить дитячі постелі і побіжить до сторожа Степана купити яець – сьогодні іменини в її найменшенької.

Увечері вони зберуться разом, розкриють одну із банок, що подарував їм Володимир, сядуть до столу і одержать по скибці хліба, намазаній тушкованою свининою, і по шматку солодкого пирога з маком. У дітей світитимуться очі, і вони істимуть ті скибки й пиріг помаленьку, щоб надовше розтягти задоволення; після того Олександра Панасівна наставить старий як світ патефон, і голка почне вишкрябувати з платівки звуки зі своєрідним прихрипуванням – діти почнуть танцювати під ту музику. Танцюватиме з ними й вона, доки виступить їй на оці блискучий кришталик сльози, – згадає вона тоді невисокого, широкоплечого

чоловіка, тиха туга обвіє її. Очі із тим кришталиком обведуть всі п'ятеро личок, які захоплено вистрибуватимуть у хаті; тоді витягне Олександра Панасівна з кутка самовар, обітре його й проміє. Накидає вугілля й принесе від літньої печі жару. Діти притягнуть тоді батькового чобота, натягне вона його на трубу й почне натискати на нього, як на міх. Чекатимуть, щоб засопів, запарував той самовар і скип'ятив для них воду. Після того Олександра Панасівна добуде фруктовий чай, розімне його і віджене дітей, які захочуть з'їсти той чай і так. Поставить на самовар порцеляновий чайник, тріснутий з одного боку, а чайник накриє полотнянкою. Відтак сидітимуть вони, всі шестеро, захоплено поблискуючи очима, адже на кожного чекатиме по грудочці цукру: дехто спершу з'їсть той цукор, а тоді вип'є чай, а дехто той цукор сховає до кишені. Питиме солодкий чай тільки іменинниця, бо заколотить його її мати, докинувши й свою грудочку, від того два рожеві рум'янці зацвітуть на її щоках – буде та іменинниця сьогодні щаслива.

І відчуються щасливими вони всі, пізнають-бо свою єдність, адже колись були вони злиті тільки в два начала, і те, що розділилися вони отак, тільки химерна випадковість. В хаті буде затишно, всі стануть ситі, а іменинниця розглядатиме дарунки: нову маечку від матері, малюнок від старшого брата, три голубині яєчка від брата підстаршого, що їх він видер ще на початку літа, бант від старшої сестри і малу скляну кульку від сестри підстаршої.

Можливо, шумітиме тоді за вікном дощ, плескотітиме він і хлюпотітиме; можливо, обливатиме щедро шибки, і, може, притулиться до однієї з тих шибок прозоре обличчя – тінь якась стане за вікном у хлюпоті й хлєпкоті; низька, окоренкувата, майже чотирикутна якась тінь плакатиме разом із дощем, бо прибукала вона сюди, пройшовши тисячу кілометрів. І обернеться на хвилю до того вікна стривожена мати цих дітей, тоді зустрінуться вони очима й пізнають одне одного: де б то ім не пізнати, коли так довго були одним тілом, та й діти ці – плід їхньої з'єднаності. Він помалу відступатиме й відступатиме в глибину зеленого сутінку, дощ шумітиме й плескотітиме, а він дивитиметься сумно, і зелений сутінок навколо несподівано оясниться, – це помітить тільки один чоловік з цієї околиці – старий, сивий козопас. Він бачитиме, стоячи на горі, і ту тінь-чоловіка, що відступає од вікон, щоб знову пройти тисячу кілометрів і знову впокоїтися, він бачитиме й п'ятеро дітей, що зібралися довкола самовара біля високої й худі своєї матері; він пізнає дивне світло в материних очах і знайде назву для нього. «Любов», – подумає він, і усмішку, яка розквітне на його вустах, коли сидітиме він на веранді, не побачить у цьому зеленому сутінку ніхто.

Сидів на розкладному стільці-палиці і був такий непорушний, що з сусіднього куща спустився безбоязно на невидимий, бозна-коли протягнутий павутинку-місток, невеликий срібний павук. Пішов, перебираючи ногами, а що павутини не було видно, здавалося, йде він по повітрі. Іван звів голову: на тому кущі, звідки йшов павук, вже зажовтіло декілька листків. Павук помандрував уже до іншого куща, і тільки ступив він на першого листка, відразу пожовтів і той. Павук скотивсь із жовтого листка і завис у повітрі між другим кущем і третім. Так він і мандрував сьогодні цілий день, і позасвічував на кущах перше жовте листя. І хоч стояли ще гарячі дні, хоч цвіркуни ще кричали-заливалися, хоч дзвонив, розсипаючи срібло, жайворонок, Іван відчув, що той павучок проклав дорогу і до його серця. Забриніла десь поруч тонка павутина, старий озирнувся навдookіл – кози його розбрелися навсібіч. Він встав і слухав тонкий біль, який спалахнув йому в грудях. Дивився на жовтяки на кущах, павучок висів у повітрі й ворухив лапками; дивився на косо зрізану кудласту хмару над горбами, бачив під ногами траву, що все ще пила з землі сік, – там, нижче, його око уздріло сірі і світло-жовті брили глини.

Він покинув палицю-стілець і раптом пішов по схилу вгору. Ішов і важко дихав, спинився, щоб перевести подих, але знову йшов.

В полі на нього повіяло густим настоем трав і серпневим сонцем, Іван побачив, що саме поле вкрите стернею, голе вже й порожне. Побачив він і чорногуза, що самотньо простував через те поле і насвистував пісеньку. Впізнав ту мелодію: тільки-но слухав її біля свого серця. Віддаля темніла Псищанська церква, оточена гаєм, в гаї тому густо було натикано хрестів. Чорногуз зупинився серед поля, змахнув крильми і застиг у льоті, начебто хтось його заморозив. Хтось заморозив на стежці між стерні чоловіка на велосипеді і бабу з коробкою за плечима. Хтось заморозив вітер і дерева, які похилилися на один бік, але не рухалися. Іван підійшов до вже зарослого окопу: прилетів раптом до того окопу і впав на одну з квіток лахматий джміль. Іван прислухався до мелодії, що видавав той джміль, – була то та сама пісня, що співав її чорногуз.

Кози не побачили свого попасича, хоч його палиця-стілець і стояла на місці, замакали вони й зібралися до купи. Кілька павуків почіпляло павутиння до козиних рогів, і коли Іван подивився на них згори, побачив, що позамерзали й кози. Руки в нього затремтіли, бо уздрів він і павуків, що снували навколо його

кіз срібну мережу. Іван засунув руку під сорочку і стис те місце, де мало бути серце.

Грала на тонкій павутині повільну й прегарну пісню осінь. Була вже не за горами, ішла вже на землю й посилала перед собою провісників. Тоді вперше за життя стало страшно Іванові. Стояв він серед поля, а бачив завиту кучерявими крученими паничами веранду і грубий зошит у шкіряній оправі, в якому були списані ще не всі сторінки.

18

Володимир покинув те дворисько на горі, покинув ясно-синю жінку, але забрав із собою немало її синяви та й краси, що так щиро світилася до нього. Ішов не озирючись, був-бо виповнений по вінця і начебто захмелілий.

Галя також не дивилася йому вслід, хай іде собі цей незнайомець. Він схвилював її, але вони тільки мимовільні колеги по роботі. Хтозна-чому схотіла раптом забути його, бо це, що наплигло на неї нагально, все-таки руйнувало її спокій. Прагла бути холодною й непроникною, хоч вся була просякнута веселою й чудовою музикою.

Ні, він таки озирнувся до неї, вона навіщось усміхнулася, і хоч була між ними чимала відстань, Володимир розцвів до неї таким же усміхом.

Тримались якусь мить, забувши про цілий світ. Вона злякалася своєї сміливості, а водночас і втішилася – стояв перед нею чоловік, котрий не застережується перед її красою. Дві рожеві підківки з'явилися на її щоках, а очі побільшали. Вуста розтулилися, і Володимирові здалося, що він легко міг би загубити на цій горі голову. Отак би й пішов звідси – вершник без голови і без коня, степом для нього був би цей зарослий полином горб.

Галя вже трохи й сердилася на себе, все-таки перед нею офіційна особа. Що б сказали про неї Марія Яківна і Олександра Панасівна? Що б сказала ота вулиця, що тече сюди до горбів від міста, і та поки що порожня школа? Що скаже про неї й бабуся, яка й досі сидить там, на ганку?

Відвернулася од Володимира і несамохіть зирнула й на ганок. Але старої там не було. Сидів тільки на приступці великий чорний метелик, який легко помахував, тремтячи на вітрі, крильми. Галя зовсім сполошилася, адже стара без її допомоги не ходила. Занепокоєння й розкаяння плеснуло в Галину душу, і вона вже остаточно забула про Володимира і ті нитки, які так несподівано почали поміж ними плестися. Скочила на ганок, зігнавши метелика, вдарила долонями двері і розпалено влетіла в кімнату. Від вікон полилися на неї дві іскристі сонячні стяги, і вона на мент осліпла.

– Ти тут, бабцю? – тихенько гукнула вона. Стара була тут. Сиділа в кріслі з виточеними на спинці людськими голівками, і це була вже зовсім інша жінка. Тепла й сива, м'яка й задумана. Звела на онуку очі, і та вразилася, які гарні вони були.

– Бабцю! – вигукнула Галя знову. – Ти встала і пішла сама?

Стара дивилася на неї з легким прижмурцем.

– Це до мене прийшов новий наш директор, – несміло виправдалася Галя.

– До мене свого часу теж приходив такий директор, – мовила стара і раптом захлюпала безпричинним сміхом, впираючись підборіддям у темне мереживо кофтини.

19

Володимир тим часом ішов через горб. Звернув на стежку, що бігла навскоси, так легше було для ноги. Цією стежкою підіймався йому назустріч Хлопець. Тягнув бідончик з молоком і посвистував, склавши губи дудочкою.

Володимирові було так легко на серці, що захотілося підхопити цей посвист.

– Застали маму? – спитав Хлопець, обриваючи свист. – А я від Марії Яківни.

– Мені теж треба до Марії Яківни, – сказав Володимир.

- То ходіть цією стежкою. А що це у вас з ногою, з війни?

- З війни, - всміхнувся Володимир.

- Ви часом не танкіст? - спитав Хлопець і подивився в долину, де стояв підбитий танк.

- Ні, я з піхоти, - відповів Володимир.

- Піхота - це не так цікаво, - сказав Хлопець. - Я б пішов у льотчики чи танкісти.

- Всі хлопці хочуть у льотчики чи танкісти.

- Ну, то я теж, як усі! - озвався Хлопець і, склавши дудочкою губи, засвистів.

- Де це ти навчився такої пісні? - спитав Володимир, підхоплюючи посвист.

- Це не пісня, а мелодія, - сказав Хлопець. - І вигадав я її сам...

Поніс свій посвист туди, угору, де стояв той загадковий дім, і Володимирові нічого не лишалося, як засвистіти й собі й рушити у бік зворотний. Гріло йому серце новонабуте тепло, а на вустах лежала та усмішка, яку він перейняв від нагірної принцеси. «Я виставився там не молодцем, - весело подумав він, - але, здається, це не мало значення!»

Звідси, з гори, видно було вулицю. Володимир побачив, як повертаються нею додому діти Олександри Панасівни. Спереду йшов підстарший син, засунувши під пахви по хлібині з паперовою смужкою, ззаду супроводжувало його двоє дівчаток, кожна тримала по буханцю. Підстарший відламував від хлібини маленькі шматочки і кидав їх до рота, а дівчата йшли за ним і, певне, поспівували - Похитувалися в ході. І хоч були вони далеко, Володимир пізнав мелодію, що її плели там на вулиці два тоненькі голоси: була то та ж таки пісня, що її висвистував Хлопець. Можливо, розніс ту пісню по околиці вітер, заранжував її в хмарах, спустив додолу і вклав до вуха старшій дочці Олександри Панасівни. Старша навчила сестру меншу, а їх підслухало ще кілька дівчаток з вулиці. Володимир знав, що відсьогодні пісня ця почала свою мандрівку по землі - диво буде тільки в тому, що завтра Хлопець спуститься з гори і почує свою

пісню в чужих устах. Можливо, він почує її вперше із вуст старшої дочки Олександри Панасівни, і, хто зна, може, він уперше подивиться на ту дочку химерним хлоп'ячим поглядом, ясно здивувавшись із неї...

Володимир підійшов до міцних дубових воріт і побачив там незвичної форми калатало. Весело постукав у дошки й почув, як заспівали в глибині двері. Повна сива жінка, вже майже бабуся, вийшла на ганок і подивилася в його бік, приклавши до лоба долоню дашком.

– Вам кого? – спитала вона голосно.

– Я до вас, Маріє Яківно! – так само голосно відповів, не перестаючи подумки наспівувати Хлопцеву мелодію, Володимир. – Будь ласка, Маріє Яківно, відчиніть!

20

Вони сиділи в садку, і над ними тихо лопотіло листя. Літали метелики, опадаючи квіти, як бджоли, і пили з них солодкий нектар. Тріпотіли крильцями, і чи через ті метелики, а чи від тихого лепету листя, здалося Володимирові, що повітря навкруги перламутрове.

Перед ним сиділа сива жінка і розповідала йому про школу, він попивав із великої білої філіжанки козине молоко й думав, що за ці два дні, які прожив на околиці, зовсім оновився. Думав, що все пережите схоже на сон, зараз уростав у інше життя і набирался спокою, яким дише на цій околиці кожна бадиллина. Думав і про своє сходження на гору, і про ту неймовірну зустріч: в цьому садку так солодко про те згадувалося! Дивився на дерева і стежив, як спалахують та гаснуть (хмари пливли по небі, затуляючи часом сонце) світлотіні під ногами. Жінка, яка розповідала всілякі історії зі шкільного життя, нагадувала йому першу його вчительку, і він подумав, що стає підлеглим ще й цієї жінки. Стало зовсім добре від таких думок, тож дозволив собі ще раз згадати про диво, що сталося з ним на горі. Було б йому неймовірно боляче прокинутися зараз й усвідомити, що все те йому наснилося, – він ще й досі серед сосон у польовому шпиталі і волає від болю, який шматує тіло. Бачить засипане зорями небо, і пливе звідти голубе трепетне сяйво. Ота й ота зоря, думає він, і є очі красуні з будинку на горі. Йде вона з невидимого в сутінку горба, спускається, як місяць, коли йому досить

висіти в небі; Володимир раптом подумав, що той сивоволосий козопас із шляхетним обличчям мусить бути зв'язаний з цим обійстям, де зараз сидить, як і з домом на горі. Адже даремно, подумалося йому, двір Марії Яківни має ворота, які можуть існувати тільки в казках, і даремно тут той спокій, що відчувається й на горі.

- Це в мене буде до вас єдине прохання, - сказала стара, - бо я тільки тоді посправжньому живу, коли вчу першачків. Старші діти для мене не такі зрозумілі.

- То візьмете собі перший клас, - усміхнувся Володимир.

- Я хотіла б просити першачків і на той рік, - трохи зніяковіло проказала Марія Яківна.

Володимир засміявся. Було йому навдивовижу затишно.

- А колеги не заперечуватимуть?

- Ні, ні, вони не заперечуватимуть!

- Олександра Панасівна просить другий клас.

- Галина Іванівна може взяти третій чи четвертий.

- Школа наша - що ставок серед гаю, - незвідь-чому сказав Володимир...

Вони замовкли, а він допив молоко. Збагнув раптом, що все це йому не сниться, але той напій, що його випив, по-своєму хмільний. Весь світ став для нього теплий та золотистий, весь світ для нього заголубів.

Устав, щоб попрощатися, і раптом відчув у цьому обійсті якийсь незвичайний дух, а може, особливу якусь присутність. Озирнувся навдокіл, але не побачив нікого, хіба що лагідне обличчя Марії Яківни.

- А то не ваш чоловік, Маріє Яківно, кіз пасе? - спитав несподівано для себе.

– Мій, мій! – захитала радісно вчителька. – А знаєте, що мені здалось у першій хвилі? Думала, ви якийсь його родич!

Розділ другий

СИНЯ ДОРОГА

Одним дані сльози, що ллються при світлі струмками,

другим дані сльози, сховані в пітьму.

Р. Тагор

1

Помалу відступав він у глибину зеленого сутінку, дощ шумів і плескотів, і дивився він сумно, а зелений сутінок розцвів несподіваним світлом – попереду лежала прозора куля, і він уже мав увійти до неї. Саме туди вела синя, мерехтлива дорога, по якій ішов, а позаду лишалася хата із печальною жінкою і з веселими дітьми; він весь час озирався – стояли вони за скляними стінами й були живі та рухливі. Котилися тіні, річч розмивались і ставали хитливо-драглисті, лишалася тільки ця синя дорога, якою ішов, і його незмінна туга, що йшла обіч, наче співпідорожанин. Дивився на незбагнений світ кольорових смуг, що сплітались і розплітались довкола, складалися мережі, розводнювалися дерева й гілки, виростали фіолетові й рожеві кущі і хиталися, неначе в воді. Густий синій мох обріс напівпрозорі кручі, і тільки синя дорога була гладка, наче з льоду. Він ледве йшов і бачив у тій гладіні відбиті тіні, обличчя, простягнуті руки і знесені чи скорчені ноги. Бачив замерзлі очі, розтулені вуста й блискучі зуби. Впізнавав знехотя всі ті обличчя, його вуста ледь-ледь ворушилися, проказуючи ймення за йменням. Часом вони повторювалися, ті ймення, так само, як обличчя й очі. Найчастіше бачив обличчя Шурине – відчував у тому тлумі перш за все її. Загуслі шматки часу лежали обіч його синьої дороги – все минуле, повз яке він має зараз пройти, перш ніж дістанеться до прозорої, густо залитої перламутровим світлом

кулі. Вона вабила його, як вабить залізо магніт, – невагомо плив по своїй дорозі, вже наперед відчуваючи щастя з'єднання із тим перламутром. Світло його душі, подумав він, вже прагне туди, але він ще повинен перейти цю дорогу і має ще не раз озирнутися. Тож ступав приповільнено, й озирався, й бачив дім із прозорими стінами, за якими святкують сімейне свято істоти, в яких залишив своє тіло. Вони майже відчужилися від нього, але не може дивитися на них байдужно. Ішов він і йшов. Озирався й тамував біль. Поруч ступала пишноволоса жінка – Туга його, а з другого боку – Сум, ще один його син. Того сина послала до нього із землі ота висока й непомірно худа жінка, на оці якої замерз ясний кришталик сльози, і, може, саме через те так часто й безнадійно він озирався.

2

Олександра озирнулася до темного вікна і зустрілася очима із тим, котрий став прозорий, наче дим; задивилися вони, як дивилися, коли зустрілись уперше. Тоді прийшла вона до подруги, де зібралися на вечірку хлопці й дівчата; всі тримали картки з надрукованими питаннями до флірту; один загадував, а другий відгукувався; саме в той момент і побачила вона його очі. Широкоплечий хлопець із зачесаним набік чубом і з плямкою вусиків під носом, широкогубий і широколиций, дивився на неї й дивився, і їй стало дивно, що очі в нього темно-сині, – мали б бути чорні чи зелені. Але були вони таки сині, цвіли, як дві волошки, і їй незвідь від чого запаморочливо стислося серце.

– Слухайте, слухайте! – заплескала в долоні Соня, хазяйка квартири. – Починаймо з садівника. «Я садівником родився, не на жарт я розізлився, усі квіти надоїли, окрім маку...»

– Ти мак, мак! – закричали дівчата до Олександри, і вона стала й справді червона наче мак. Потрібно було їй вигукнути оте завчене: «Ой!», і вона згукнула, ледь-ледь розтуляючи вуста. На ці вуста й замилювався Микола, який так само сидів у кутку й дивився.

– Що з тобою? – спитала Соня.

– Влюбилася! – шепнула Олександра, і їй стало так млосно, що захотілося покинути цю веселу компанію й повернутися додому, де так приємно й тепло

пахне свіжою сосною, де стоїть у своїй майстерні батько й теше, теше й теше рубанком, а з-під його рук вилітають яскраві, жовті, запашні стружки.

– У кого? – вигукнула Соня, і Олександра злякано кинула поглядом у кутку. Той, у кутку, не мав назвиська, а може, вона забула його; той, у кутку, не міг бути квіткою, бо пахнув він шкірою, і це було чути навіть сюди. З червоної Олександра стала зовсім бліда, бо не хотіла зараз грати в цю гру, хіба можна в таке грати, коли на тебе так пильно зорять чиїсь очі?

– Я не хочу грати в цю гру, – сказала Олександра. – Голова в мене болить...

– Ой! – вигукнула Соня, схопившись рукою за уста. До чогось вона додумалася чи здогадалася, обвела поглядом хлопців та дівчат і вразилася: з кутка світилися такі сині й палкі очі, що тут годі було помилитися.

– Ну, ясно! – протягла вона багатозначно й усміхнулася. – А знаєте що, – вона таємниче роззирнулася й розбишакувато струснула стриженим волоссям.

– Я тут щось придумала – Кинулась до етажерки, де стояли альбоми з фотокартками, кухарська книга польською мовою і порцелянові цяцьки, витягла складений надвое листок, на якому було намальоване широке усміхнене сонячне обличчя. Вусібіч від нього тяглися промені, і по тих променях було розсипано ряди цифр.

– Оце оракул, – сказала вона. – Гадатимемо!

Вони скупчилися довкруг стола, восьмеро чи й десятеро голів, Олександра стала так, щоб не бути близько до того чудного хлопця, котрий дивився на неї, вийшло ще гірше, бо опинилися вони лице в лице – Олександра знову відчула, як обпікає її той волошковий погляд.

Соня кинула на ніс оракулові зернину, зернина підстрибнула й упала на одну із цифр. Соня прочитала гадання, і регіт струснув кімнату, найголосніше сміялася сама Соня. Тоді по черзі кидали всі вони, і всі так само сміялися, остерігалися кидати тільки Олександра й Микола, були вони зайняті чимось іншим. Химерні нитки простягалися від нього до неї, і Олександра відчувала, що її обплутує тими нитками, що стає вона зовсім безвільна і мимовільно шле до нього нитки свої і що вони незвичайно між собою сплітаються. Не мала сили опертися тим чарам,

так само й він; хоч розділяв їх стіл, відчував він тихе тепло від цієї дівчини, щось душевне й гаряче вливалось йому в серце, хвилювало й пекло; вона ж не могла не відповідати на його погук. Таки пахло від нього шкірою, та й весь він був жорсткий та сильний, і нитки його були наче дратва. Олександра вже зовсім тратила від того голову, непокоїлася й турбувалася, вже хотіла, щоб кінчалася ця вечірка і щоб, нарешті, випала їй змога побігти додому й охолодити по дорозі надміру розпашілі щоки.

– Шуро, Шуро! – гукнула Соня. – Ти що, Шуро, оглухла? – Вона скинула очима на подругу, стало їй зовсім прикро: Соня лукаво, по-змовницькому, до неї всміхалася. – Твоя черга, – сказала категорично й тицьнула в руки зернину.

Тоді зависла над столом дивовижна тиша. Така тиша, що стало чути, як затаєно дише десяток людей. Олександра не дивилася ні на кого, висока й чорнява, струнка й розпашіла, вона раптом набралася сміливості. Очі навколо неї, за винятком Миколиних, чекали нового жарту, нового приводу для сміху. Олександра зажмурилася й прикусила губу. Тоді виступив з гурту, рятуючи її, Микола:

– Давайте я!

Але Олександра вже кинула. Зернина підстрибнула й накрила цифру.

– Двадцять два! – видихнули хлопці й дівчата. Соня перевернула листка й пирснула.

– Ні! – сказала вона. – Цього я вам не прочитаю.

Тоді до неї простяглося десяток рук, щоб вихопити листок. Але вона була моторніша, сховала листка за спину і сказала безапеляційно:

– Шурка моя подруга, і сміятися з того, що сказав їй оракул, не можна!

Сталося так, що найкращий майстер модельного взуття Першої взуттєвої фабрики Микола Ващук утратив спокій: його почало нестримно вабити до осіб жіночої статі. Не міг навіть розважно зняти мірку з елегантних ніжок, що довірливо щодня простягалися до нього. Оперізував ті ніжки вузькою, складеною з газети, стьожкою, звично надриваючи в потрібному місці, і той струм, що мимовільно випромінювали ті ніжки, несамохіть зроджував струм і на відповідь. Елегантні ніжки відходили геть, несучи на собі сліди його пальців, і чим далі вони відходили, тим чіткіше проявлялися гарячі й тремтливі плямки на шкірі. Таке відчуття не згасало в тих ніжок довго, і вони дивом дивувалися: що то за чар такий особливий у тих репаних шевцівських пальцях, адже досі швець для них – все одно що туплі. Зрештою, й так не порівняти: туплі – це якість куди вартніша. Ті ніжки сердилися на незбагненну свою надчутливість, відтак ставали поступливіші перед натиском кавалерів справжніх. Але навіть ув обіймах у справжніх кавалерів чули вони легкий і запаморочливий запах шкіри і той вогонь, що передався їм від того незвичайного шевця. Коли ж приходили вони на примірку, їх зустрічав той-таки швець, а коли інший, то потай не вдоволилися а чи й просили через знайомих, щоб робив їм роботу таки він. Знову повторювалося те саме, і знову відчували вони чарівний струм, потім горіли тим ніжкам ступні, і йшли вони геть, наче по приску ступали, – похитувався їм перед очима зелений, дивний і широкий світ. Очі їхні каламутніли, а дорога, якою йшли, блакитніла, і перед кожною мимовільно завітали палкі волошкові очі. Здавалося, наповнювалася тими волошковими очима ціла вулиця, весь світ через те волошковів – ніжки нервово стукотіли закаблуками по кам'яних плитах хідників, мимохідь розсилаючи і від себе струм, що його так несподівано набралися.

В такі дні не одні ніжки згодилися вийти заміж, а кілька легковажніших утратили глузд на превелику втіху своїм не менш легковажним кавалерам. Дівчата плакали потім вночі, і снилося їм щось чудне, їх отвережував тільки ранок, зате не раз потім згадуватимуть вони те запаморочення, яке так негадане зробило їх кволими й немічними.

Сам Микола переймався також цим настроєм. Кожна з тих ніжок випромінювала тепло, яке входило в нього, як молоко. Він думав тоді про всіх фабричних дівчат: тих, щ на процесі, і тих, з індошиву, сотні очей, усмішок, носів, підборідь та щік пропливало перед його зором, але жодне не діймало так, як умів діймати ті ж таки очі, підборіддя й ніжки він сам. Хмільне молоко переповнювало його, особливо вночі, і не міг він спати – оточували його сотні ніжок у лискучих туплях його власної роботи: всю силу й неспокій виливав він у роботу. І виходили з його рук зовсім не схожі на інші туплі, незбагненний чар струмував із них, наче вони фосфоризували. Ті туплі мандрували на виставки, і коло них незмінне спинялися

юрби жінок, які очі видивляли на те диво, а кожна подумки вдягала на ноги.

Тільки невелика кількість щасливих справді одягала ті туфлі на ноги, цілий світ тоді їм підхилявся, і доки ходили вони в тих зачарованих туфлях, доти збирали на себе безліч поглядів, а довкола них самих пливав незвично збуджуючий дух шкіри і ще чогось чого й не назвеш: тільки найсміливіші признавалися, що це не покидає їх дух того незвичайного майстра. Здавалося їм, що він десь тут поруч, йде й тримає ніжно під руку, ставали відтак благі й покірливі і сяяли усмішками, які не могли не засліпити тих, кому призначалися.

Сам Микола Ващук непокоївся також. Виходив з роботи, забувши й попрощатися, і йшов, не знаючи напрямку. Забував про домівку і стару матір, яка чекала його з обідом, – не мав сили до обідів. Так блукав до сутінків, і в тих сутінках аж зовсім ніяковів. Вогонь, який відходив від нього, здавалося, гас, і він сірів так само, як горби, скелі, дерева й небо, – весь світ сірів тоді від його туги. В грудях поселялося кошлате чудисько, торкалося лапою струн, напнутих понікуди; заходив до пивниці й випивав, щоб заспокоїтися. Тоді прояснювалося йому в голові, і він знову звичайнів: парубок в одязі, що виказувала в ньому робітника, кепка на чубі й чуб, що виглядав з-під неї, надміру широкі груди й плечі, – йшов він і плювався насінням. І коли б побачила його під ту хвилю котрась власниця елегантних ніжок, з яких знімав він мірку, зневажливо б пхикнула і загнула б кирпич, – навіки погас би у ній той вогонь, якого не могла вона цілий день позбутись.

Так воно й тяглося аж до тої пропам'ятної вечірки, коли зустрів він Олександру, але поки дійде до тої вечірки, він потопче не один хідник, і не одна хвиля гіркоти залле йому груди. Дивувало його в тій історії найбільше те, що він і сам не відав, що таке з ним приключилося і яка це сила так немилосердно й химерно його крутить.

4

Тим часом ішов він на танцмайданчик, де духовий оркестр поперемінно грав вальси, танго і фокстроти. На лавках сиділи дівчата, які не були запрошені до танцю, і хлопці, які перепочивали. Між тих лавок крутилася, стискувалася й розходилася, гаряче дихала і розмлюювалася розкладена на пари юрба. Гріла

кров у фокстроті, розганяла її у вальсі і мліла, дослуховуючись до таємних токів спарених тіл, у танго.

Микола дивився на танцюристів, душний вечір обвівав його обличчя: з глибини сутінок пливли гарячі хвилі; десь неподалік гавкали собаки, мабуть, на Путятинці, але все покривала мідна музика, яка наче заворожила цей веретільний, розхитаний у єдиному ритмі тлум. Ще сильніша туга стискала Миколине серце: надаремно привели його до цього місця ноги і надаремно він тут стовбичить. Все ж заплатив за квиток і ввійшов на танцмайданчик: на нього попливли дівочі й парубочі обличчя, блискали очима, серед них упізнавав і тих дівчат, що володіли стрункими ніжками, взутими у туфлі його роботи. Впізнавав ті туфлі, мигали на мить у куряві і зникали, зелено спалахували до нього очі красунь, задля яких можна було спопеліти. Але й такі блискавки не розтоплювали льоду, що накопичивсь у Миколиних грудях; він пробравсь у куток, де вистоювали хлопці з їхньої фабрики. Вони тут і справді стояли, задоволене похитуючись у ритмі музики, і світили усмішками, наче потрапили сюди хтосьна-як випадково. Тим часом від цього веселого гурту відклеювався один чи другий, і одною з дівчат ставало на лавках менше – влітали вони у той крутіжний вир і начебто й існувати окремо переставали.

– Ну то що? – спитав, усміхаючись до Миколи, Володька Гаман. – Рибку прийшов ловити?

Долучився мовчки до своїх хлопців і за хвилю став зовсім як вони: стояв, продаючи зуби, і роздивлявся на дівчат. Перекидався жартами, і всі з того сміялися. Були в них усіх задоволено-самовдоволені лиця, і цвіркали вони зневажливо під ноги: по їхньому ж ряду обережно проходжувалися очі тих дівчат, які танцювали, і тих, кого до танцю не взяли. Помітив одні такі очі й пішов просто на них, трохи їх злякавши, але більше втішивши. Схилив голову, простягаючи водночас руку. Дівчина звелася й тільки торкнулася тої руки, як обезволіла й подалася назустріч вже безтямно. Пахло від нього шкірою, тютюном, а часом і горілкою, але тік від його важкуватого, майже чотирикутного тіла незбагнений струм. Дівчина в його руках ватіла, й не ставало їй повітря, задихалась і починала спотикатися, і тільки те, що тримали її такі залізні й пекучі долоні, не давало їй втратити тямку. Волошкові очі тим часом вдивлялись в обличчя обраниці з поважною увагою, і не було сили витримати той погляд. Тож дивилася дівчина на нього тільки по-дівочому – поверталась убік, але помічала і волошкові очі, і тугу його. Під кінець танцю і він, і вона розуміли – це заважке для них випробування, отака спільність: йому дівчина не підходила, а вона не мала

стільки сили, щоб до нього пристосуватися.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купити: https://tellnovel.com/shevchuk_valer-y/d-m-na-gor

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)